

Особистісна мобільність як довільне управління поведінкою і діяльністю

Артюшенко А.О.

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Анотації:

Розглянуто поняття «особистісна мобільність» у світлі уявлень про довільне управління поведінкою і діяльністю людини. Проведено аналіз психолого-педагогічної літератури. Поняття «координація», «спритність», «довільне управління», «особистісна мобільність» дуже близькі за своєю змістовною сутністю. Поняття «особистісна мобільність» є більш широким і точніше відображає здатність людини до свідомої, навмисної рухової діяльності. Саме це поняття є більш зрозумілим і прийнятним для опису характеру і суті управління руховою діяльністю. Свідомість і навмисність вважаються основними ознаками довільної діяльності.

Артюшенко А.А. Личностная мобильность как произвольное управление поведением и деятельностью. Рассмотрено понятие «личностная мобильность» в свете представлений о произвольном управлении поведением и деятельностью человека. Проведен анализ психолого-педагогической литературы. Понятие «координация», «ловкость», «произвольное управление», «личностная мобильность» очень близкие по своей содержательной сущности. Понятие «личностная мобильность» является более широким и точнее отображает способность человека к сознательной, намеренной двигательной деятельности. Именно это понятие является более понятным и приемлемым для описания характера и сути управления двигательной деятельностью. Сознание и преднамеренность считаются основными признаками произвольной деятельности.

Artyushenko A.A. Personality mobility as arbitrary management conduct and activity. A concept «Personality mobility» is considered in the light of pictures of arbitrary management conduct and activity of a man. The analysis of psychological pedagogical literature is conducted. Concept «co-ordination», «adroitness», «arbitrary management», «personality mobility» very near on the rich in content essence. A concept «Personality mobility» is more wide and more precisely represents the capacity of man for conscious, intentional motive activity. Exactly this concept is more clear and acceptable to description of character and essence of management motive activity. Consciousness and premeditation is considered the basic signs of arbitrary activity.

Ключові слова:

особистісна мобільність, довільне управління, діяльність, свідомість.

личностная мобильность, произвольное управление, деятельность, сознание.

personality mobility, arbitrary management, activity, consciousness.

Вступ.

Діяльність виступає як універсальна основа, наскрізний вимір уявлення про особистість, який охоплює усі підструктури соціально-психолого-індивідуального виміру особистості. Здатність до діяльності взагалі й здатність до рухових дій у процесі занять фізичними вправами, як правило пов'язується з проявами мобільності. Оскільки мова йде не про якісь механічні дії, а про довільні рухові дії, які виконуються й управляються свідомістю людини, що потребує зосередження уваги, відповідного сприйняття, пам'яті, мислення, особистісних якостей, то ми вважаємо за потрібне вести мову про мобільність особистості, або особистісну мобільність. Виконання більшості фізичних вправ у процесі навчально-фізкультурної діяльності і в спорті потребує володіння довільними спеціалізованими прийомами і рухами, що називається спортивною технікою. Мова йде про те, що будь-яка довільна рухова дія людини характеризується не тільки зовнішніми проявами самого руху, але й смисловою стороною і навмисністю. Довільним вважається такий рух і рухова дія, який є навмисним, який виникає за розумним рішенням і управляється свідомістю людини [4].

Протягом багатьох років формування теорії управління рухами стримувалося одностороннім розвитком біомеханіки і фізіології рухового акту [6, с. 181]. Ізолюване вивчення рухів з позицій механіки у відриві від психічних та фізіологічних процесів, а також односторонній підхід до управління рухами і формування рухового навичку на основі теорії про умовні рефлексії, на думку Д.Донського, В.Платонова, суттєво загальмувало розвиток теорії будови рухів. Саме це обумовлює актуальність робіт М.Бернштейна [2] згідно концепції якого живий рух є не простою реакцією

на вплив зовнішнього середовища, а цілеспрямованою дією, керованою в ході його виконання, і являє собою не ланцюжок деталей, а цілісну структуру, яка складається з багатьох взаємодіючих елементів [6, с. 181]. Основною ознакою, яка відрізняє живий рух від механічного, є те, що він являє собою не тільки і навіть не стільки пересування тіла у просторі і часі, скільки оволодіння простором і часом. Роботи М.Бернштейна, П.Анохіна, Л.Виготського, О.Леонтьєва, Є.Льїна склали основу теорії будови і управління довільними рухами, що в свою чергу сприяло формуванню сучасних методичних підходів до навчання рухових умінь і навичок у процесі фізичного виховання.

З часів І.Павлова, І.Сеченова розуміння механізмів управління поведінкою значно просунулося. Уявлення І.Павлова про рефлексорну дугу було замінено на уявлення про рефлексорне кільце (М.Бернштейн) і про сформовані за цим принципом функціональні системи (П.Анохін). Важливими для розуміння управління складними рухами є уявлення М.Бернштейна [2] про ієрархічну будову психомоторики людини. Нейро і психофізіологічні механізми управління рухами проявляються на різних рівнях у відповідності з можливостями різних відділів нервової системи.

Рухи, які розрізняються за смисловими характеристиками і руховому складу, забезпечуються різними рівнями. Тобто стосовно до кожного руху формується своя функціональна система управління. Найбільш детально механізм управління рухами і діяльністю представлений у схемі П.Анохіна [1], яка, на думку Є.Льїна [4], цілком докладається і до довільного управління. Опис живих рухів привів до виникнення відповідної термінології: «образ рухової дії», «рухове завдання», «передбачення», «ідеомоторний акт», «модель потрібного майбутнього» та ін. [6]. Незважаючи на це складності в розумінні проблеми, яка розгляда-

ється, пов'язані, на наш погляд, саме з відсутністю єдиної думки з приводу термінів, які використовуються різними авторами при описі одних і тих же або близьких понять. Неоднозначність понять і відсутність загальноприйнятих термінів приводить до того, що автори часто сперечаються не по суті явищ, які вивчаються, а про слова, якими ці явища можна описати. В зв'язку з цим нами введено поняття «особистісна мобільність». В рамках даної статті ми обмежимося аналізом змістовної сутності поняття «особистісна мобільність».

Робота виконана відповідно до основних напрямів науково-дослідної роботи лабораторії фізичного розвитку Інституту проблем виховання АПН України в межах державної теми «Обґрунтування форм і методів фізичного і військово-патріотичного виховання учнів загальноосвітньої школи» (державний номер 0102U000609).

Мета, завдання роботи, матеріал і методи.

Мета дослідження – визначити поняття «особистісна мобільність», проаналізувати її складові та функціональну структуру у світлі уявлень про довільне управління поведінкою і діяльністю людини.

В якості метода дослідження використовували аналіз психолого-педагогічної літератури.

Результати дослідження.

Аналіз психолого-педагогічної літератури показує, що поняття «особистісна мобільність» практично не використовується і його змістова сутність залишається невизначеною. Частіше за все мова йде про мобільність, яка розглядається в самому спрощеному варіанті як здатність до діяльності. Ми пропонуємо розглядати поняття «особистісної мобільності» в світлі уявлень про довільне управління поведінкою і діяльністю людини. Це поняття, на нашу думку, більшою мірою ніж інші, відображає готовність до активних дій у будь-якій ситуації та є найбільш значущою для багатьох видів професійної діяльності й суспільно активної поведінки.

Управління довільними руховими діями у процесі навчально-фізкультурної діяльності частіше за все пов'язується з такими поняттями як «координація» і «спритність». Координація визначається як керування узгодженістю та сорозмірністю рухів. Поняття «спритність» досі не має загальновизнаного визначення. За М.Бернштейном [2] спритність – це здатність вирішувати рухове завдання в неочікувано виникаючих складних або абсолютно нових умовах, це рухова знахідливість, кмітливість. До поняття «спритність» включається також здатність людини швидко оцінювати ситуацію, швидко приймати адекватне рішення й раціонально діяти в різних ситуаціях. На нашу думку все це, безумовно, є функцією особистісної мобільності. Тому ми вважаємо, що поняття «координація», «спритність», «особистісна мобільність» дуже близькі за своєю змістовою сутністю, але поняття «особистісна мобільність», є більш широким і точніше відображає здатність людини до свідомої діяльності. Це поняття ми розглядаємо також як здатність до свідомої регуляції поведінки і діяльності. Різними авторами це визначається як «довільне управління»,

«довільна регуляція», «вольова регуляція». Тому довільне управління, або особистісна мобільність визначається в першу чергу психологічною складовою, проявом особистісних якостей, а не тільки здатністю до механічних рухових дій.

Поняття «особистісна мобільність» ми визначаємо як здатність людини в результаті глибокого усвідомлення мети, аналізу зовнішніх і внутрішніх умов та імовірності досягнення цієї мети приймати оптимальні рішення про спосіб дії, створювати у внутрішньому плані програму дій, свідомо мобілізувати власні індивідуально-психологічні можливості для досягнення мети, корегувати їх у контексті специфіки дії колективних суб'єктів, здійснювати самооцінку, самокорекцію по ходу виконання дії і проводити самоаналіз результатів діяльності в цілому. Поняття «особистісна мобільність» розглядається нами не тільки як здатність до активної й результативної діяльності в обставинах які змінюються, але також як здатність швидко засвоювати нові рухові навички.

Функціонування особистісної мобільності як здатності до діяльності вписується в теорію функціональних систем, розроблену П.Анохіним [1]. Згідно до цієї теорії, всі функціональні системи, незалежно від рівня їх організації і кількості компонентів, які їх складають, мають принципово однакову функціональну архітектуру і принципи функціонування.

Схема керування діями людини, за П.Анохіним, включає в себе п'ять блоків: *А – блок аферентного синтезу, Б – блок прийняття рішень, В – блок створення програми дії і діяльності в цілому, Г – блок виконання і отримання результату, Д – блок зворотного зв'язку, який постачає інформацію про результати виконаної дії.*

Аферентний синтез, за теорією П.Анохіна [1], здійснюється при взаємодії чотирьох чинників: 1) пускової аферентації; 2) обстановочної аферентації; 3) пам'яті; 4) мотивації. Пусковий сигнал сприймається за допомогою органів сприйняття. В центральній нервовій системі ці сигнали обробляються, внаслідок чого відчуття синтезуються і виникає сприйняття об'єктів і ситуацій. Переробка в центральній нервовій системі пускової інформації дозволяє визначити значущість для людини даного сигналу. Найбільш важливо це в тих випадках, коли поступає одночасно декілька сигналів і людина повинна вибрати, на який слід реагувати зараз, на який потім, на який взагалі не слід реагувати. Однак, перед тим як прийняти кінцеве рішення, людина мусить співставити пускову аферентацію з обставинною (фоною) аферентацією, яка відображає стан самої людини і зовнішню ситуацію. Описані вище не залежні від волі людини механізми отримання і переробки інформації допомагають прийняттю обґрунтованого рішення. Таким чином, «аферентний синтез» забезпечує для людини «інформацію для роздумів», на цій першій стадії функціонування особистісної мобільності відбувається аналіз інформації, яка необхідна для прийняття обґрунтованого рішення: якою повинна бути мета, які зовнішні і внутрішні умови для її досягнення.

Друга стадія – прийняття рішення пов'язується з

упевненістю людини. Ця характеристика виражається у впевненості або, навпаки, в сумнівах людини у правильності прийнятого рішення. Ступінь упевненості визначається рядом зовнішніх і внутрішніх факторів.

Аферентні сигнали, на думку М.Бернштейна, містять у собі інформацію тільки про те, «що є», але не містять інформації про те «що і як треба зробити». В зв'язку з цим після прийняття рішення наступним етапом управління (або вольової дії) є створення програми дій (як, за допомогою яких наявних ресурсів і засобів можна забезпечити виконання прийнятого рішення).

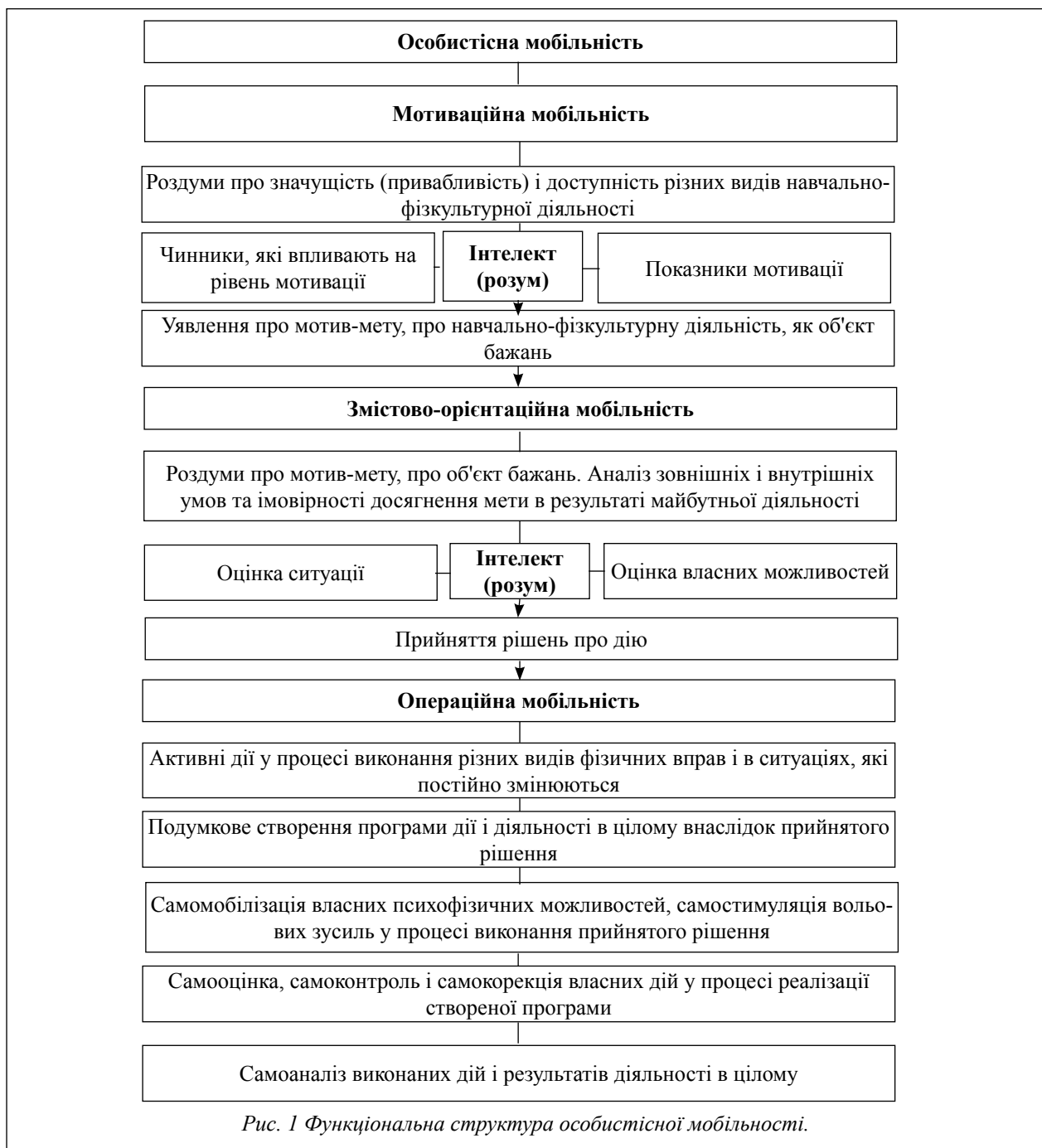
Програмування рухових дій повинно, по-перше, передбачати основні характеристики рухів (просторові, швидкісні, темпові, силові, часові) і по-друге, всю послідовність рухової дії в деталях. Прийняття рішення і програмування пов'язані зі здатністю людини «за-

зирати вперед», тобто екстраполювати майбутнє. На думку И.Фегенберга, В.Іваннікова пам'ять, яка бере участь у програмуванні, має зберігати відомості не тільки про минуле, але й про імовірність повторення окремих деталей рухових дій, які вже колись виконувалися в майбутньому.

Після завершення складання програми дії починається процес виконання прийнятого рішення за створеною програмою. Цьому етапу відповідає блок Г за П.Анохіним [1].

У процесі виконання прийнятого рішення людині потрібно знати, як поетапно і в цілому здійснюється програма для того, щоб своєчасно вносити відповідні корективи. Контроль за діями здійснюється за допомогою зворотного зв'язку і акцептора результату дії (апарату співставлення).

Таким чином, в результаті аналізу психологічної

літератури стає більш зрозумілим, що в основі будь-якої довільної дії на всіх її етапах знаходиться свідомість людини. Здатність до уявлень, до роздумів, до аналізу інформації, яка необхідна для визначення мети, зовнішніх і внутрішніх умов її досягнення, практична і психологічна готовність до діяльності, впевненість у власних силах – все це, на нашу думку, можна вважати основними чинниками, які впливають на своєчасне прийняття рішення про дію, на створення програми дій і на процес виконання тобто забезпечують функціонування особистісної мобільності. Розроблена нами схема функціональної структури особистісної мобільності представлена на рис. 1. Функціонування особистісної мобільності ми не схильні розглядати тільки як прийняття рішення про дію і створення програми дій. У процесі виконання дій також йде активний процес самооцінки, самоаналізу і внесення можливих корективів. Тобто процес виконання прийнятого рішення також знаходиться під контролем свідомості. Цей контроль здійснюється за допомогою зворотного зв'язку і акцептора результату дії (апарату співставлення) за П.Анохіним. На свідоме втручання в потрібний момент в рух (в процес дії), здатність свідомо в будь-якій його фазі видозмінювати його (призупиняти, підсилювати, послаблювати), неодноразово вказував І.Сеченов [7]. На наш погляд, все це не викликає сумнівів. *Слід зазначити також, що по закінченні дії в свідомості людини обов'язково відбувається оцінювання результату діяльності, співставлення виконаних дій з прийнятою до цього програмою.* Цю п'яту стадію функціонування особистісної мобільності ми пов'язуємо з самоаналізом результатів діяльності. Можна вважати, що в процесі такого самоаналізу і роздумів в пам'яті людини накопичується досвід практичної діяльності, який сприяє вибору найбільш раціонального способу виконання конкретних дій. Що на нашу думку, це має велике значення для засвоєння рухових умінь і навиків в процесі фізичного виховання.

Таким чином, стає зрозумілим, що особистісну мобільність слід розглядати як здатність людини до свідомої, навмисної діяльності, структура і основні складові якої стають більш зрозумілими в світлі теорії функціональних систем П.Анохіна.

На думку Є.Ільїна довільне управління завжди свідоме і навмисне, тобто розумне. В зв'язку з вищевикладеним, поняття «довільна регуляція», «воля», «управління довільними руховими діями», «особистісна мобільність» слід розглядати в єдності, як здатність людини до діяльності. Саме здатність до діяльності визначає сутність особистісної мобільності

і саме це поняття ми вважаємо найбільш доцільним, яке, на нашу думку, є більш зрозумілим і прийнятним для опису характеру і суті рухової діяльності.

Висновки.

1. Поняття «особистісна мобільність» в самому спрощеному вигляді визначається як здатність до свідомої й навмисної діяльності. Функціональна структура особистісної мобільності включає в себе п'ять блоків згідно схеми управління діями людини за П.Анохіним.

До основних складових особистісної мобільності можна віднести: рівень мотивації, здатність до аналізу зовнішніх і внутрішніх умов досягнення поставленої мети, наявність минулого досвіду, теоретичну, практичну, психологічну готовність до діяльності, рівень особистісних якостей, стан в даний момент, емоції, готовність до адекватного прийняття рішень про дію, готовність до самооблізації власних індивідуально-психологічних можливостей, до самооцінки, самокорекції і самоаналізу результатів діяльності.

2. Свідомість і навмисність вважаються основними признаками довільної діяльності, тобто такою, яка виконується і регулюється за власним рішенням самої людини. Поняття «координація», «спритність», «довільна регуляція», «управління довільними руховими діями», «особистісна мобільність» дуже близькі за своєю змістовною сутністю, але поняття «особистісна мобільність» є більш широким і, на наш погляд, точніше відображає здатність людини до управління руховою діяльністю.

Проведення дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми здатності людини до активної, творчої діяльності. Перспективним, на наш погляд, є обґрунтування теоретико-методичних основ формування особистісної мобільності в учнів різного віку у процесі навчально-фізкультурної діяльності.

Література

1. Анохин П. Очерки по физиологии функциональных систем. /П.Анохин.– М., 1975. – 447 с.
 2. Бернштейн Н. О построении движений. /Н.Бернштейн.– М.: Медгиз, 1947. – 255с.
 3. Виготский Л. Педагогическая психология. /Л.Виготский. – М.: Педагогика, 1991. – 480с.
 4. Ильин Е. Психология воли. /Е.Ильин. – СПб.: Питер, 2000. – 288с.
 5. Леонтьев А. Деятельность. Сознание, Личность. /А.Леонтьев. – М., 1977. – С. 183.
 6. Платонов В. Общая теория подготовки спортсменов в олимпийском спорте. /В.Платонов. – К.: «Олимпийская литература», 1997. – 583 С.
 7. Сеченов И. Избранные произведения. /И.Сеченов. – М., 1953.
- Надійшла до редакції 26.04.2010р.
Артюшенко Андрій Олександрович
kudo-cherkasy@ukr.net